

طرحنامه کرسی ترویجی

۱. مشخصات ارائه دهنده(گان):

نام و نام خانوادگی:	سیدمحمد حاجتی شورکی
میزان تحصیلات:	دکتری
رشته تحصیلی:	ادیان و عرفان
مرتبه علمی:	استادیار
نام و آدرس محل اشتغال:	دانشگاه قم
آدرس ایمیل:	m.hajati@qom.ac.ir

۲. عنوان کرسی:

عنوان فارسی: الگوی منطقی تقسیم ادیان بر پایه مفاهیم قرآنی و روایی
عنوان انگلیسی: An exploration of the use of the term religions in religious sources and providing criteria for classifying religions.
عنوان عربی:

۳. خلاصه طرحنامه: (حداقل ۱۰۰۰ و حداکثر ۲۵۰۰ کلمه):

موضوع این کرسی به کاربرد واژه ادیان در قرآن و روایات و ارائه معیاری نو برای تقسیم‌بندی ادیان براساس منابع اسلامی اختصاص دارد. باین توضیح که در قرآن کریم واژه ادیان ذکر نشده ولی سه آیه از قرآن واژه «الدین» به کار رفته که با توجه به سیاق آیات، مراد ادیان است. در مجامع حدیثی شیعه حدود بیست و پنج مرتبه کلمه ادیان به کار رفته است. نکته قابل توجه آنکه ادیان در روایات، مشتمل بر دین‌های حق و باطل هر دو است همانگونه که در قرآن نیز واژه دین برای کیش افرادی مانند کافران و فرعون به کار رفته است، نقطه مقابل پنداری که اطلاق واژه دین بر ادیان باطل و جعلی را روا نمی‌داند. به تعبیر اندیشمندان، مجموعه قواعد مربوط به عقاید، اخلاق، احکام و حقوق بشر، الهی باشد یا ساخته و پرداخته انسان‌ها، دین خوانده می‌شود. در این نوشتار دو معیار برای تقسیم‌بندی ادیان براساس منابع دینی اسلامی مطرح شد: ادیان به حق و باطل و دین باطل به باطل مطلق و باطل نسبی تقسیم می‌شود. مراد از دین حق در این نوشتار، دینی است که از طرف حق تعالی نازل شده و انسان را به حق می‌رساند و حقانیت آن مستدام است، در قبال دینی که انسان را از حق باز می‌دارد، دین باطل نامیده می‌شود. دین باطل به دو شاخه باطل مطلق و باطل نسبی تقسیم می‌شود. دین باطل مطلق یعنی هیچ انتسابی به حق تعالی ندارد. مراد از دین باطل نسبی این است که ظهور و پیدایش آن از طرف حق تعالی است ولی حقانیت آن مستدام نبوده و پس از مدت زمانی حق و باطل با یکدیگر ممزوج شد. در دسته‌بندی دیگر ادیان را به سه شاخه تقسیم می‌کند: ادیانی که منشأ وحیانی و آسمانی دارند؛ ادیانی که به هیچ وجه الهی نیستند بلکه ساختگی و جعلی بشری هستند و ادیانی که در اصل سرچشمه آسمانی برای آنها شک و ابهام وجود دارد. ممکن است این ادیان نیز در اصل، سرچشمه الهی داشته باشند؛ هرچند بالفعل در منابع اسلامی اسناد و شواهد صریحی بر وحیانی بودن آنان یافت نشد. با این دو معیار مذکور می‌توان تمام ادیان را ذیل آنها جای داد و به عبارت منطقی جامع افراد و مانع اغیار است و تمام ادیان آسمانی و ساختگی را دربرمی‌گیرد و اشکالاتی که بر سایر دسته‌بندی ادیان وارد است بر این معیارها وارد نیست. دسته‌بندی رایج ادیان جهان به ادیان ابراهیمی و ادیان شرقی است. ادیان ابراهیمی شامل یهودیت، مسیحیت و اسلام است. از منظر اسلامی می‌توان گفت تقسیم
--

ادیان به ابراهیمی و غیر ابراهیمی، ریشه قرآنی و حدیثی ندارد و به لحاظ منطقی جامع افراد و مانع اغیار نیست؛ یعنی ملاک و معیاری یافت نشد که بتوان گفت ادیان ابراهیمی منحصر به سه دین یهودیت، مسیحیت و اسلام است و غیر آنها را در بر نمی گیرد؛ از اینرو ممکن است مجوسیت نیز جزو ادیان ابراهیمی قرار گیرد.

ب. **سوابق دانشی:** تاریخچه موضوع و سوابق نظری و دانشی موجود در این زمینه چیست و جایگاه موضوع حاضر کجاست؟ درباره پیشینه پژوهش می توان ادعا کرد که این نوشتار برای نخستین بار است که واژه ادیان در منابع دینی را گردآوری و تحلیل کرده و در پایان دو معیار تقسیم بندی ادیان بر مبنای مبانی اسلامی ارائه نموده است. نوشتاری مشابه این نوشتار یافت نشد ولی دو اثر را می توان به عنوان پیشینه عام معرفی کرد: کتاب درآمدی بر تاریخ ادیان در قرآن از عبدالرحیم گواهی و دیگری کتاب ادیان در قرآن از عبدالرحیم سلیمانی اردستانی. در این دو کتاب از کاربرد ادیان در احادیث و نیز ارائه معیار اسلامی برای تقسیم بندی ادیان گزارشی یافت نشد بلکه بیشتر به توصیف مصادیق ادیان در قرآن پرداخته اند.

ج. **موارد نوآوری:** ضمن بیان دانش موجود، نوآوری طرحنامه بطور واضح و روشن تعیین شود. نخستین اثر جامع در محدوده نوشتار حاضر، استفاده از آیات قرآنی و احادیث شیعی در حوزه ادیان، ارائه معیاری برای دسته بندی ادیان بر اساس مبانی اسلامی نقد برخی پندارهای نادرست درباره کاربرد دین و ضعف دسته بندی رایج ادیان.

د. **فرایند:** فرایندی که در آن فرضیه/ایده/مدل / نظریه حاصل شده است، بطور دقیق شرح داده شود. این نوشتار نخست به گردآوری و توصیف واژه ادیان در قرآن و روایات شیعی پرداخته و در ادامه با ذکر دسته بندی رایج ادیان، به تحلیل و تبیین دسته بندی ادیان بر اساس منابع اسلامی پرداخته و نشان داده که این تقسیم بندی ادیان به لحاظ منطقی جامع افراد و مانع اغیار است و اشکالاتی که بر تقسیم بندی رایج ادیان وارد است، براین دسته بندی وارد نیست.

ه. منابع: فهرست منابعی که در متن ارجاع داده شده است، آورده شود.

۱. قرآن کریم.

۲. کتاب مقدس.

۳. ابن بابویه، محمد بن علی، التوحید، تحقیق هاشم حسینی، قم، جامعه مدرسین، ۱۳۹۸ ق.

۴. ابن بابویه، محمد بن علی، عیون اخبار الرضا علیه السلام، تحقیق و تصحیح مهدی لاجوردی، تهران، جهان، ۱۳۷۸ ق.

۵. ابن بابویه، محمد بن علی، علل الشرائع، کتاب فروشی داوری، قم، ۱۳۸۵.

۶. ابن بابویه، محمد بن علی، عیون اخبار الرضا، تحقیق مهدی لاجوردی، جهان، تهران، ۱۳۷۸.

۷. ابن شاذان قمی، أبوالفضل، الروضة فی فضائل أمير المؤمنين علی بن أبي طالب علیهما السلام، تحقیق و تصحیح علی شکرچی، قم، مکتبه الامین، ۱۴۰۳.

۸. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، تصحیح علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، ۱۴۰۴.

۹. ابن مشهدی، محمد بن جعفر، المزار الکبیر، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۹ ق.

۱۰. آلوسی، سید محمود، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و السبع المثانی، تحقیق علی عبدالباری عطیه، بیروت، دارالکتب

العلمیه، ۱۴۱۵ق.

۱۱. جوادی آملی، عبدالله، تسنیم، تحقیق و تنظیم حسین اشرفی و محمد فراهانی، ج ۳۳، قم، اسراء، ۱۳۹۳.

۱۲. جوادی آملی، عبدالله، تسنیم، تحقیق و تنظیم روح الله رزقی، ج ۵۹، قم، اسراء، ۱۴۰۰.

۱۳. جوادی آملی، عبدالله، تسنیم، تحقیق و تنظیم عبدالکریم عابدینی، ج ۱۳، قم، اسراء، ۱۳۸۷.

۱۴. حاجتی شورکی، سیدمحمد، زردشت و زردشتیان در قرآن و روایات، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ۱۴۰۳.

۱۵. حافظ، محمد، المقارنات و المقابلات، مصر، مطبعه الهندیه، ۱۹۰۲ م.

۱۶. حسن بن علی، امام یازدهم، التفسیر المنسوب إلى الإمام الحسن العسکری، قم، مدرسه الإمام المهدي، ۱۴۰۹.

۱۷. حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، اجوبه الاستفتائات، تهران، پیام عدالت، ۱۳۸۹.

۱۸. راوندی کاشانی، فضل الله، النوادر، تحقیق و تصحیح احمد صادقی اردستانی، قم، دارالکتب، بی تا.

۱۹. طباطبایی، سیدمحمدحسین، المیزان فی تفسیرالقرآن، تصحیح حسین اعلمی، بیروت، اعلمی، ۱۴۱۷ق.

۲۰. طبرسی، احمد بن علی، الإحتجاج علی أهل اللجاج، تحقیق محمدباقر خراسان، مشهد، نشر مرتضی، ۱۴۰۳ق.

۲۱. طوسی، محمد بن حسن، التبیان فی تفسیر القرآن، تحقیق احمد قیصر عاملی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، [بی تا].

۲۲. طوسی، محمد بن حسن، مصباح المتهجد و سلاح المتعبد، بیروت، مؤسسه فقه الشیعه، ۱۴۱۱ق.

۲۳. عیاشی، محمد بن مسعود، تفسیر العیاشی، تحقیق و تصحیح سیدهاشم رسولی محلاتی، تهران، المطبعه العلمیه، ۱۳۸۰ق.

۲۴. فتال نیشابوری، محمد بن احمد، روضه الواعظین و بصیره المتعظین (ط - القدیمه)، قم، رضی، ۱۳۷۵.

۲۵. فیض کاشانی، محمدمحسن، الوافی، اصفهان، کتابخانه امام امیرالمؤمنین علی، اصفهان، ۱۴۰۶ق.

۲۶. ابن ابی الحدید، عبدالحمید، القوائد العلویات السبع، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۳۹۲ق.

۲۷. سیدحمیری، اسماعیل بن محمد، دیوان السید الحمیری، تحقیق و تصحیح شاکر هادی شکر، بیروت، منشورات دار مکتبه الحیاه،

بی تا.

۲۸. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تصحیح علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، دار الکتب الإسلامیه، ۱۴۰۷ق.

۲۹. کراچکی، محمد بن علی، معدن الجواهر و ریاضه الخواطر، چ ۲، تهران، المکتبه المرتضویه، ۱۳۵۳.

۳۰. مازندرانی، محمد صالح بن احمد، شرح الکافی - الأصول والروضه، تحقیق و تصحیح ابوالحسن شعرانی، المکتبه الإسلامیه، تهران،

۱۳۸۲ق.

۳۱. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، تصحیح جمعی از محققان، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.

۳۲. مجلسی، محمدباقر، مرآة العقول فی شرح أخبار آل الرسول، تحقیق و تصحیح سیدهاشم رسولی محلاتی، چ ۲، دار الکتب الاسلامیه،

تهران، ۱۴۰۴ق.

۳۳. موحدیان عطار، علی و محمدعلی رستمیان، درسنامه ادیان شرقی، چ ۲، قم، کتاب طه، ۱۳۹۳.

۳۴. نوبختی، حسن بن موسی، فرق الشیعه، چ ۲، بیروت، دار الأضواء، ۱۴۰۴ق.

۳۵. ورام بن ابی فراس، مسعود بن عیسی، مجموعه ورام، قم، مکتبه فقیه، ۱۴۱۰ق.

۳۶. هاشمی خویی، میرزا حبیب الله، منهج البراعه فی شرح نهج البلاغه، ترجمه حسن حسن زاده آملی و محمدباقر کمره‌ای، تحقیق

و تصحیح ابراهیم میانجی، چ ۴، تهران، مکتبه الاسلامیه، ۱۴۰۰ق.

خلاصه طرحنامه شامل همه موارد از (الف تا ه) بین ۱۰۰۰ تا ۲۵۰۰ کلمه باشد.